

OILADAGI AVLODLARARO MUNOSABATLAR BOLA SHAXSI SHAKLLANISHIGA TA'SIR ETISH MEKANIZMLARI

*Ochilova Farida Baxriddinovna
Samarqand davlat universiteti
Psixologiya kafedrasi tayanch doktoranti*

ANNOTATION. In this article, the scientific point of view of the mechanisms of intergenerational relations affecting the development of the child's personality, and the importance of intergenerational relations as an important social phenomenon in the development of the child's personality are presented.

Key words: child personality, development, relationship, intergenerational relationship, scientific mechanisms, social phenomenon.

МЕХАНИЗМЫ ВЛИЯНИЯ МЕЖПОКОЛЕННЫХ ОТНОШЕНИЙ В СЕМЬЕ НА ФОРМИРОВАНИЕ ЛИЧНОСТИ РЕБЕНКА

*Очилова Фарида Бахриддиновна
Самаркандский государственный университет, докторант кафедры психологии*

АННОТАЦИЯ. В данной статье представлена научная точка зрения на механизмы межпоколенческих отношений, влияющие на развитие личности ребенка, а также на значение межпоколенческих отношений как важного социального явления в развитии личности ребенка.

Ключевые слова: личность ребенка, развитие, взаимоотношения, межпоколенные отношения, научные механизмы, социальный феномен.

MECHANISMS OF INFLUENCE OF INTERGENERATIONAL RELATIONS IN THE FAMILY ON CHILD PERSONALITY FORMATION

*Ochilova Farida Baxriddinovna
Samarkand State University
Assistant doctoral student of the Department of Psychology*

ANNOTATSIIYA. Ushbu maqolada bola shaxsining rivojlanishiga ta'sir etuvchi avlodlararo munosabatlarning mexanizmlarini yoritib berishga, avlodlararo munosabatlar bola shaxsi kamolotida muhim ijtimoiy hodisa sifatida ahamiyatligi bilan ajralib turishi yuzasidan ilmiy qarash nazariyalar ko'rsatilgan.

Kalit so'zlar: bola shaxsi, rivojlanish, munosabat, avlodlaro munosabat, ilmiy mexanizmlar, ijtimoiy hodisa.

Kirish. Inson dunyoga kelibdiki, atrof muhitni o'rganish orqali o'zini rivojlantira boshlaydi, dunyoga kelgan farzand oilada ota-ona qaramog'ida bo'ladi hamda o'z shaxsiy xususiyatlarini shakllantiradi. Oilada bola shaxsini shakllantirish jarayonida ota-onaga katta avlod vakillari namuna sifatida gavdalanadi. Bolaning shaxsiy xususiyatlarida nafaqat ota-onasining individual xususiyatlari balki, katta avlod vakillarining xususiyatlarini ta'siri ham namoyon bo'ladi. Ayniqsa, bobo va buvilari bilan yashaydigan bolalarda bu xususiyatlar yanada kuchliroq namoyon bo'ladi.

Xozirgi kunda bizning oilalarimizda yoshlar tarbiyasida atrof muhit va telexborotkommunikatsiya texnologiyalardan foydalanish ham o'z ta'sirini ko'rsatmoqda. Shu sababli, oilada bola tarbiyasiga yangicha tarbiyaviy ta'sirlardan foydalanishni o'rganish yosh ota-onalar uchun muhim sanalmoqda. Sababiki, bola tarbiyasida aniq bir resipt mavjud emas. Tarbiyaviy jarayonlar bu doimiy rivojlanishdadir, bunda yosh ota-onalardan zamon bilan hamnafas bo'lish, bola shaxsini tarbiyalash ilmini o'rganish zarurdir. Bola tarbiyasida oilada avlodaro munosabat esa yosh ota-onalar uchun ahamiyatlidir.

Mavzuga oid adabiyotlarning taxlili: (Literature review)

Bola shaxsining shakllanishi oiladagi avlodlararo munosabat asosida oilaviy an'analar, tarbiyaviy jihatlari o'tib sayqallanib boradi. Bola oilada o'zaro munosabatlarni o'ziga singdirib borishadi.

Oilada asosan hozirgi kunda uchta tarbiya uslub mavjud. Birinchisi bu avtoritar tarbiya stili bo'lib, bu tarbiya stilida oilada ota yoki onaning xukmron tarbiya stili namoyon bo'ladi, ya'ni bolalar oilada berilgan qarorlarni bajaruvchisi bo'lib shakllanadi va o'z mustaqil fikrlarini namoyan qilishda tortinchog'lik, uyatchanlik, qo'rqoqlik xolatlarini kuzatiladi. Ikkinchisi demokratik uslub, bu tarbiya usulida ota-ona va farzandlar o'rtasida kelishilgan, o'zaro bir-birini qarorlarini tinglab, hurmat qilish asosida namoyon bo'ladi. Bu tarbiya usulida bola erkin o'z fikrlarini mustaqil ko'rsata oladigan bo'lib shakllanadi. Uchunchi, lebral bu tarbiya usulida oila a'zolari o'z-o'zlari bilan o'zaro bir-birini qo'llab quvvatlash xususiyatlari bilan namoyon bo'ladi. Bu tarbiya usulida, bolalar o'zaro xisssiy bog'lanishlar shakllanmaydi, faqat o'z manfaatlari ustun qo'yish xususiyatlari paydo bo'ladi.

Bolani shaxsini tarbiyalashda xar tomonlama mukammal shakllangan tarbiya uslubini qo'llash zarur. Avlodlararo munosabat bu borada, ahamiyatlidir.

Chunki, oilaviy tarbiya usullari bola shaxsining shakllanishida kuchli ta'sir kuchiga egadir. Bolaning ham ruxiy, ham qalban sokinlik ham, oilaviy munosabatlar, o'zaro muloqot qilish, birgalikda qiyin vaziyatlarda to'g'ri qaror chiqarish jarayonlarida bola fikrini ham inobatga olish, munosabatlar jarayonida bola rolini muhimligini ta'kidlab borish kabi mexanizmlar tarbiya jarayonining ajralmas qismidir.

Bola shaxsida avlodaro munosabatlarning yuqorida aytib o'tilgan mexanizmlari bola o'z-o'zini kuzatish, o'zini nazorat qilish, o'zini adekvat (etarli) darajada baholay olish xususiyatlari shakllana boradi.

O'zini kuzatish va o'rganish har doim inson uchun eng qiyin vazifalardan biri bo'lgan. O'zini hukm qilish, ya'ni nazorat qilish qobiliyati har doim sub'ektivlik ta'sirida bo'ladi. Odanning o'zini, fikrlarini, his-tuyg'ularini va xatti-harakatlarini avtomatik ravishda reaksiyaga kirishmasdan kuzatish juda qiyin.

Tadqiqot metodologiyasi: (Research Methodology) Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oila barqarorligiga shaxslararo munosabatlar ta'sirining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari maxsus tadqiqot predmeti sifatida o'rganilmagan. Aslida oilaviy turmushda yuzaga keladigan muammolar, hatto oilaning buzilishi va uning salbiy asoratlari, hamma-hammasi undagi shaxslararo munosabatlar ta'sirining natijasi ekanligini hech qachon unutmasligimiz kerak.

Bundan kelib chiqadigan xulosa shundan iboratki, oila barqarorligi, baxtli va farovon turmush kechirish, albatta, shaxslararo munosabatlar ta'sirining ijtimoiy-psixologik xususiyatlari bilan uzviy bog'liq bo'lganligi tufayli, aynan shu muammo yuzasidan ilmiy tadqiqot ishlarini olib borishni taqozo etadi.

Bolani oilada shaxs bo'lib shakllanishida oilaviy munosabatlar muhim rol o'ynaydi. Yosh ota-onalar bola tarbiyasida qaynona va qaynotalari bilan ham maslak holda amalga oshirishi bola ruxiy xolatiga katta ta'sir ko'rsatadi.

Oilada bola shaxsiga e'tibor muhim sanalib, kelin-kuyovlarining o'zaro munosabatlarining mustaxkam bo'lishida oiladagi katta avlod vakillarining roli katta va hozirgi kunda bola shaxsi shakllanishida muhim ekanligi tadbiq etilishi oshib bormoqda.

"Oilaviy ijtimoiylashuvning qadri va ahamiyati shundaki, uning ta'sirida birinchidan, shaxs katta, mustaqil hayotga, jumladan, oilaviy hayotga tayyorlanadi, o'ziga yarasha sifat va fazilatlarini shakllantirib boradi, ikkinchidan, har tomonlama yetuk, barkamol, aqlli, sog' va salomat shaxs bo'lib yetishish imkoniyatiga ega bo'ladi. Ya'ni, oila va uning sog'lom ma'naviy muhiti bolani jamiyatda yashashga, o'ziga o'xshash shaxslar bilan murosa qilish, hamkorlikda faoliyat yuritish, kasb-hunarli bo'lish, muomalada ahloq-odob normalariga bo'ysunishga o'rgatadi, psixologik jihatdan tayyorlaydi.

Rus sotsiolog olimi A. Antonovning ta'kidlashicha, oila ijtimoiy-psixologik yaxlitlik sifatida shaxsga shunday normativ va axborot ta'sirlarini ko'rsatadiki, oqibatda bola eng avvalo, jamiyatdagi qonuniy normalar, xulq andozalarini egallaydi" [1]

Oilaga moslashish jarayonida turmush o'rtog'ining va oilaning boshqa a'zolari rolini

ko'rsatib o'tgan holda, kelinlar mazkur jarayonning qanday kechishi ularning o'zlariga ham bog'liq ekanliklarini unutmaganlari tadqiqotdan ma'lum bo'ldi.

Yangi oilaga moslashish kelinlardan ham ba'zi bir chegaralanishlarni qabul qilish, yangi xulq-atvor normalarini o'zlashtirish malakasini talab qiladi. Ana shu xulq-atvor normalarini o'zlashtirishda esa ulardagi individual-psixologik xususiyatlar bilan bir qatorda atrofdegilarning kelin bilan hamkorlikka tayyorligi ham muhim rol o'ynaydi.

Kelinlarda o'tkazilgan ijtimoiy-psixologik so'rovnomalar natijalaridan shu narsa ma'lum bo'ldiki, yangi oilaga moslashib ketish har ikkala millat vakillari bo'lmish kelinlar uchun murakkab jarayon hisoblanadi. Buni kelinlarning o'zlari ham subyektiv jihatdan yaxshi tushunadilar va bunga ruhan tayyor hamdirlar. Qozoq oilasi kelinlarining 64%i va o'zbek oilasi kelinlarining 40%i qaynona bilan, qozoq oilasi kelinlarining 18%i, o'zbek oilasi kelinlarining 12%i qayinsingil bilan til topishish va unga moslashish qiyin kechayotganligini qayd etishgan. [2]

Qaynona va kelin munosabatlari oilaviy munosabatlarda muhim rol o'ynaydi. Quyida aynan shu munosabatlarida ayrim oilalarda nizolar namoyon bo'lishi tadqiqot asosida yoritilgan.

"X.Karimovning ilmiy ishlarida o'zbek oilasida er-xotin orasidagi nizolar boshqa millat vakillari (rus, ukrain va boshqa) oilalaridagi nizolardan farqlanishi, ya'ni o'ziga xos etnopsixologik xususiyatlarga ega ekanligi aniqlangan o'zbek oilalaridagi er-xotin orasida nizolarning kelib chiqishiga milliy-madaniy muhitiga xos bo'lgan nikoholdi omillarining xususiyatlari: ya'ni ba'zida tanishish imkoniyatining bo'lmasligi yoki qisqaligi ham ta'sir etishi, natijada yuzaga kelgan nizo sabablarini tomonlar o'zidan qidirmasligi, uni bartaraf etishda ota-onalarga tayanish, oiladagi o'zaro munosabatlar qo'pollik asosiga qurilishi va boshqa bir qator salbiy holatlar yuzaga kelishi ko'rsatib o'tiladi". [3]

Nizolarning kelib chiqishiga qarab shuni ta'kidlash zarurki, yangi bunyod bo'lgan oilani mustahkamlanishida kuyov va kelinning oiladagi olgan tarbiyasi asosida munosabatga kirishishlari ahamiyatli ekanligi o'z isbotini topmoqda. Tarbiyalanlik darajasini tadbiq etishda turli avlod vakillarining o'zaro munosabatlarining kuchli ta'siri kuchga ekanligi ko'rinadi.

"Turli avlod vakillarining qadriyatlarida mustaqillik, mehribonlik, konformlilik-ning o'ziga xos integrativ namoyon bo'lishi tufayli hayot mazmunini yo'nalganligi, hayotiy turg'unlik va ekzistensiya ko'rsatkichlari normativ ideallar, individual ustuvorlik, mentallik va qo'rquvlarning ijtimoiy-psixologik determinantlari ekanligi isbotlangan; oilaviy qadriyatlarining oila xarakteristikasi, ijtimoiy-demografik xususiyatlarga muvofiqligiga ko'ra, «oilalar tarixini bilish», «oilalar chegaralarining o'tkazuvchanligi», «qarindoshlarning jipsligi» ko'rsatkichlarini jins va hududiy tafovutlarga bog'liq ravishda ifodalanishi dalillangan; turli avlod vakillarining hayotiy qadriyatlarini differensial ifodalanishiga ko'ra nazariy-metodologik tahlil hamda empirik tadqiqot natijalariga asoslanib, avlodlarning emotsional, mentallik, kommunikativ funksiyalarini o'zaro integrativ rivojlanishini yoritib beradigan «Avlodlar dialogi» hamda «Ta'lim va mahalla tizimlarida qadriyatlarni shakllantirish» ijtimoiy-psixologik modellari kiritish zarurati asoslangan".

Tahlil va natijalar. (Analysis and results) Ilmiy tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, oilada shaxslararo munosabatlarni ijtimoiy-psixologik xususiyatlarini o'rganish, ularni xayotda tadbiq etish muhimligi, ularni ijtimoiy-psixologik xususiyatlari muammolarini tadbiq etish jarayonlarini o'rganish jarayonida katta avlod vakillarining bola shaxsiga alohida ahamiyat qaratish bobo, buvilar bilan munosabatlarni rag'latlash, mahallarda turli avlod vakillari uchrashuvlarini tashkil etish, oilada bolalarning katta avlod vakillari bilan ko'proq birga vaqt o'tkazishlari uchun imkoniyat yaratish buyicha yosh ota-onalarga bu uchrashuvlarning afzallik jihatlarini anglashiga qaratilgan bola tarbiyasiga ta'sir etuvchi mexanizmlarni o'rgatuvchi psixologik treninglarni joriy qilish kabi tadbirlarni amalga oshirish buyicha rejalar ishlab chiqish zarur.

Xulosa va takliflar. (Conclusion/Recommendations) Maqolamizda katta avlod vakillarining oilada bola tarbiyasida, shaxsini shakllanishida ahamiyatli jihatlarini tadbiq etish zarur. Tarbiya jarayonida avlodaro munosabatlarning ijobiy jihatlarini ko'rsatib o'tish natijasida, oilada yosh avlod ota-onalar uchun katta avlod vakillarini ko'magi muhimligi, namunaviy jihatlarini, afzalliklarini, ijtimoiy-psixologik ta'sirini tadbiq etish bola tarbiyasida ijobiy

yangicha tarbiyaviy jarayonlarni mustaxlashga, hamda bola shaxsi shakillanishida mustaxkam aloqalarni o'rnatishga zamin yaratadi.

FOYDALANILADIGAN ADABIYOTLAR

1. Feruza Saidova Mamatova Nafisa (Andijan, Uzbekistan) Bola ijtimoiylashuvida oila maskanining roli.

Arapbayeva Damegul Qurbonovnaning "Kelinlar oilaga moslashuvining etnopsixologik xususiyatlari" nomli Psixologiya fanlar nomzodi ilmiy darajasini olish uchun taqdim etgan dissertatsiya aftoreferati. Toshkent – 2019 yil.11-b.

Kushmatova Maftuna Maxamadali qizi. Farzand tarbiyasida oilaviy munosabatlar va tarbiyaning ijtimoiy psixologik xususiyatlari. Andijon-2017.15-bet.

Dalimova Nilufar Melibayevnaning "Turli avlod vakillarining hayotiy qariyatlarining ijtimoiy-psixologik determinantlari" nomli Psixologiya fanlar nomzodi ilmiy darajasini olish uchun taqdim etgan dissertatsiya aftoreferati. Toshkent – 2019 yil.10-b.